

ישיבת הפתל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת ויגש תשפ"ד¹
(נכתב ונערך על פי שיחות משנים שעברו)
שומר עמו ישראל לעד - בגשמיות וברוחניות

שלם, רק כדי שלא יקראו לכמה עשרות אנשים "גולים"? ומה גם, שעד לרגע זה, המצרים רק היטיבו עמם, והסכימו לשמש להם אכסניא בשעה קשה זו של רעב עולמי! ושאלה נוספת שיש לשאול: קראנו בפרשה הקודמת, "ויתרעב כל ארץ מצרים, ויצעק העם אל פרעה ללחם. ויאמר פרעה לכל מצרים לכו אל יוסף, אשר יאמר לכם תעשו". מה פירוש "אשר יאמר לכם תעשו"? מה דרש מהם יוסף לעשות? מסביר רש"י: שהיה יוסף אומר להם שימולו. בשביל מה צריך יוסף שהמצרים ימולו? הרי מילה איננה משבע מצוות בני נח, אז למה הוא דורש מהמצרים למול את עצמם?

ניתן לענות על כל השאלות הללו על פי מה שהסביר מורי ורבי הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל ("מכתב מאליהו" ח"ב עמ' 231-234), שהתפקיד שהועידה ההשגחה ליוסף במצרים, היה לא רק לדאוג למחיה גשמית עבור יעקב ובניו, אלא גם למחיה רוחנית. כשיוסף אומר לאחיו: "כי למחיה שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם לְפָנֵיכֶם" (בראשית מה, ה), אין כוונתו רק למחיה גשמית, אלא בעיקר למחיה רוחנית - למנוע את התבוללות בני ישראל במצרים במשך השנים הרבות בהן הם עתידים לשהות שם מתוקף גזירת ברית בין הבתרים, "גַּר יִהְיֶה וַיִּרְעַב בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וַיַּעֲבֹדוּ וַיָּעֲנוּ אֹתָם אֲרַבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (בראשית טו, יג). בשביל מחיה גשמית, לא היתה צריכה ההשגחה לסובב את מהלך העניינים כך שיוסף יגיע להיות מלך במצרים. היו יכולים להסתדר ברעב כמו שכל המצרים וכל העולם הסתדרו. "וְכָל הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיִם לְשִׁבֹר אֶל יוֹסֵף, כִּי חָזַק הָרָעַב בְּכָל הָאָרֶץ" (שם מא, נו), וכך יכלו לעשות גם יעקב ובניו. אז למה צריך שיוסף יהיה מלך במצרים? - בעיקר מסיבה רוחנית.

לפי זה מובן, למה דרש יוסף מהמצרים למול את עצמם. יוסף עשה זאת כדי לְמַתֵּן מעט את ההתבוללות של ישראל במצרים. כשהמילה מבדילה בין ישראל לעמים - מי שרוצה להתבולל, מבטל את ברית המילה. אבל כשהגויים עצמם נימולים, אין סיבה לישראל לבטל את ברית המילה³. אמנם עצה זו של יוסף לא הועילה לטווח ארוך, שכן בדור הבא המצרים כבר לא היו נימולים, וישראל ביטלו באמת את ברית המילה [חוץ משבט לוי שהמשיכו למול את בניהם (עי' רש"י דברים לג, ט)], אבל יוסף מצליח בדרך זו לדחות לפחות בדור אחד את תחילת ההתבוללות וההתדרדרות של בני ישראל. הוא לא הצליח למנוע אותה לגמרי, שהרי הגיעו בסוף למ"ט שערי טומאה, עד ש"כמעט קט היה העיקר

למה הגלה יוסף את המצרים מעל אדמתם?

התורה מספרת: "וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת כָּל אֲדַמַּת מִצְרַיִם לְפָרְעָה... וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפָרְעָה. וְאֵת הָעָם - הָעֶבְרִי אֹתוֹ לְעָרִים, מִקְצֵה גְבוּל מִצְרַיִם וְעַד קִצְהוֹ" (בראשית מז, כ-כא). כולם חייבים לעזוב את מקומם. מצרי שהיה גר בקהיר, יגור מעכשיו באלכסנדריה, ומצרי שהיה גר באלכסנדריה יגור מעכשיו על יד סואץ, או במקום אחר. אף אחד לא נשאר במקומו.

למה מגלה יוסף את המצרים מעל אדמתם? מה אכפת לו היכן יגורו?

בפשטות אפשר לומר, [וכך באמת מפרש רש"י], שיוסף פועל כאן עבור פרעה. הוא מעביר את העם המצרי מעל אדמתו, "לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ" (רש"י שם). שלא יטענו אחרי שנים, שמכירת הקרקעות לא היתה מוחלטת, והאדמות שָׁבוּ כּבֵר לבעליהן (עי' רש"י שם).

ואולם למעשה קשה לומר שזו היתה כוונתו היחידה של יוסף. ראשית, לא נזכר בתורה שפרעה דרש מיוסף לבצע פעולה כזאת. ועוד קשה, שאם זה כל הטעם למה שעשה יוסף, למה צריכה התורה לספר לנו על כך? מה נפקא מינה לנו מהסיפור הזה?

כנראה מכח שאלות אלה הסיקו חז"ל, שיוסף לא פעל כאן עבור פרעה, אלא עבור אָתְּ יוֹ! "להסיר חרפה מעל אָתְּיוֹ, שלא יהיו קורין אותם גולים" (רש"י שם). היות ואָתְּיוֹ הגיעו למצרים מארץ אחרת, המצרים ירגישו עליונות כלפיהם. "אנו בעלי המקום, ואתם זרים"². לכן, כדי שלא ייווצר מצב כזה, מגלה יוסף גם את המצרים ממקומם, כדי שגם הם יהיו גולים, ולא ירגישו כל כך עליונות כלפי ישראל.

הסיבה האמיתית להגליה ההמונית שביצע יוסף, היתה אפוא - כדי שהמצרים לא יקראו לאחיו גולים. אלא שלפרעה הוא לא יכול לומר את הטעם הזה, ולכן לפרעה הוא אומר שפִּנּוֹתוֹ היא להגלות את המצרים לטובתו, "לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ". [כך, כנראה, צריך ללמוד בכוונתו של רש"י].

תפקידו הרוחני של יוסף במצרים

אלא שעדיין יש לשאול: הרי המעשה שעשה יוסף הוא מעשה אכזרי מאד. קשה מאד לאדם להעקר בעל כרחו מעל אדמתו, לעזוב את ביתו, ולעבור למקום אחר. וא"כ קשה מאד: מה ההיתר של יוסף לגרום צער גדול כזה לעם

אבל לפי מה שדברנו, הדברים מובנים היטב. אם יעקב היה מגיע למצרים כשהוא אסור בשלשלאות של ברזל, וכבר מתחילת שהותם של ישראל במצרים הם היו נמצאים במעמד נחות של עבדים - ישראל היו מתבטלים לגמרי כלפי המצרים, ומתבוללים בהם לחלוטין. על ידי שהגיעו למצרים כנסיכים - יעקב הוא האבא של המשנה למלך, ומתקבל לפגישה אצל המלך, ואחי יוסף הם האחים של המשנה למלך, ומקבלים נחלה "בְּמִיטְבַּת הָאָרֶץ, בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן" (בראשית מז, יא), כל זה מונע קצת את ההתטמעות במצרים, לפחות בדור הראשון. כדאי אם כן ליעקב אבינו לעבור את הצרות הכרוכות בכך שיוכל להגיע למצרים בדרך מלכותית, ובלבד שלא יעקב העיקר הגדול ששתל אברהם אבינו בעולם. אם היו שואלים את יעקב - גם הוא היה מסכים לזה!

פרעה לא לומד לקח מיעקב אבינו

למעשה, לא רק לישראל היתה תועלת מכך שיעקב הגיע למצרים במעמד נכבד. גם למצרים היתה תועלת מזה. התורה הרי מספרת על פרעה: "וַיְהִי בְּפֶקֶד וַתִּפְּעֶם רוּחוֹ, וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת כָּל חַרְטְמֵי מִצְרַיִם וְאֶת כָּל חַכְמָיָהּ, וַיִּסְפַּר פְּרֹעֶה לָהֶם אֶת חֲלֹמוֹ, וַאֲיֵן פּוֹתֵר אוֹתָם לְפִרְעֹה" (שם מא, ח). מה פירוש "וַאֲיֵן פּוֹתֵר אוֹתָם לְפִרְעֹה"? למה לא נאמר בקיצור "וַאֲיֵן פּוֹתֵר אוֹתָם", בלי לומר "לְפִרְעֹה"? אומר רש"י: "פותרים היו אותם, אבל לא לפרעה. שלא היה לו קורת רוח בפתרונם". אומרים לו כל מיני פתרונות, כגון "שבע בנות אתה מוליד, שבע בנות אתה קובר" (רש"י שם), אבל הפתרונות לא מתיישבים על לבו. הוא לא מקבל אותם. למה לא קיבל אותם? - אולי מפני שהיתה לו קושיה עליהם: איזה טעם יש להשגחה העליונה להודיע לי מה שיקרה, אם אין שום אפשרות לשנות את הגזרה? "שבע בנות אתה מוליד, שבע בנות אתה קובר" - איזו תועלת יש לי מן הידיעה הזו? עד שבא יוסף ומראה לו, שהקושיה אינה קושיה. הגזירה גזירה, יהיו שבע שנות רעב וְשִׁבְעֵ שְׁנֹת שִׁבְעָה, אבל יש מה לעשות. אפשר לצבור בר שְׁבַע שְׁנֹת הַשִּׁבְעָה, ואז יהיה קל יותר לעבור את הרעב. זה לא יבטל את הגזירה, אבל זה יקל את הרעב. זהו פתרון שלפיו יש תועלת במה שהראו לפרעה מהשמים, לכן את הפתרון הזה פרעה מוכן לקבל. יש גזרה מהשמים, אבל גם עם הגזרה יש עדין מה לעשות.

ואולם, אחרי שתי שנות רעב מגיע יעקב אבינו למצרים (ע"י בראשית מה, ו), ואז מתקבלת ידיעה חדשה: הצדיק מסוגל לא רק להקל את הגזרה, כמו שעשה יוסף, אלא גם לבטל את הגזירה לגמרי. "מכיון שבא יעקב למצרים, באה ברכה לרגליו, והתחילו לזרוע, וְנִקְלָה הָרֵעַב" (רש"י שם מז, יט), לפי שבירך יעקב את פרעה "שִׁיעֵלָה נִילוֹס לְרַגְלָיו, וּמִבְּרַכְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב וַאֲיֵלֶךְ הִיָּה פְרֹעֶה בֵּא אֶל הַנִּילוֹס וְהוּא עוֹלָה לְקִרְאָתוֹ וּמִשְׁקָה אֶת הָאָרֶץ" (רש"י שם, ע). אמנם הגזירה לא התבטלה ממש לגמרי, רק נדחתה לתקופה מאוחרת יותר, לימי

ששתל אברהם נעקר, וחזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן" (רמב"ם הלכ' עבודת כוכבים פ"א ה"ג). שכחו כמעט לגמרי את האמונה ביחוד ה', ועמדו על סף טמיעה מוחלטת בטומאת מצרים, עד שכבר לא היה שייך לגאלם. אבל לולא יוסף היו מגיעים ח"ו גם לשער החמישים.

זו גם הסיבה להגלית המצרים ממקומם. גם פעולה זו נועדה לְמַתֵּן את ההתבוללות של ישראל במצרים, ע"י שמירת כבודם העצמי של ישראל, שלא יקראו להם גולים. כשאדם מרגיש מבוזה, הוא שואף להדמות לבני המעמד שמעליו ולהתבולל בו. אבל כשכל המצרים הם גולים, וכולם במעמד של עבדים לפרעה, אין מה להידמות להם. כולם בני אותו מעמד!

זה היה תפקידו של יוסף במצרים: לעכב מעט את השקיעה הרוחנית של עם ישראל, ולדאוג שיהיו ראויים אחר כך לגאולה ע"י משה ואהרן. ומטרה זו מצדיקה את הצעד החרירי והכואב של הגלית המצרים מעל אדמתם, שכן לא נברא העולם אלא בשביל התורה ובשביל ישראל (ע"י רש"י בראשית א, א), ובלי עם ישראל - אין זכות קיום לעולם. וא"כ, כל צעד מוצדק, כשהוא חיוני לשמירת קיומו של עם ישראל, שלא יתבוללו בגוים ויאבדו מן העולם.

הצרות שעבר יעקב - לצורך הצלת כלל ישראל!

יש מאמר חז"ל ששנים רבות היה קשה לי להבין אותו, אבל לפי מה שאמרנו כאן, הוא מובן מאד. חז"ל אומרים: "ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל, אלא שזכותו גרמה לו" (שבת פט, ב). כלומר: גזרת "גֵר יִהְיֶה וַיִּרְעַף" וכו' פללה ירידה למצרים בשלשלאות של ברזל, ע"י מדגנים או ישמעאלים או גוים אחרים שִׁישְׁבוּ את יעקב, ויורידו אותו למצרים "כדרך הגולים, שהרי על פי גזרת גלות ירד לשם" (רש"י שם). אלא שזכותו של יעקב גרמה, שפָּרַט זה בגזרה התבטל, והוא יורד למצרים באופן מכובד. בניו נושאים אותו בנחת למצרים, יחד עם כל המשפחה, ועם כל המקנה והרכוש, "בְּצַעְגְלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח פְּרֹעֶה לְשֵׂאת אֹתוֹ" (בראשית מו, ה).

וקשה לכאורה: הרי אם היו שואלים את יעקב - מה תעדיף, לרדת למצרים בשלשלאות של ברזל דרך חברון ובאר שבע, מהלך ימים ספורים בלבד, או שימכרו את בְּנֵי לעבד בגלל שנאת חנם בין בניך, ושעשרים וּשְׁתַּיִם שנה תסתלק ממך רוח הקודש (ע"י רש"י שם לו לד, ושם מה כז, ובשמונה פרקים לרמב"ם פ"ז), ושתיים עשרה השנים האחרונות של יצחק אביך יעברו עליו כשהוא רואה את בנו בוכה וְאָבֵל (ע"י רש"י שם לה, כט), והכל - כדי שיוסף יהיה מלך במצרים, ויוכל להוריד אותך למצרים בדרך מלכותית. במה היה היית בוחר? - פשוט שיעקב היה בוחר להיות אסור כמה ימים בשלשלאות ברזל, כדי לחסוך את כל הצרות הללו! איזה מין טובה עושה אפוא הקב"ה ליעקב, כשהוא מסובב את ירידתו למצרים באופן "מכובד", הכרוך בכל כך הרבה צרות?

שנאמר לנביא: "כְּתָב לְךָ אֶת שְׁם הַיּוֹם, אֶת עֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה" וכו'. ממילא, אי אפשר לדחות את הצום ליום אחר, אפילו אם הוא חל בשבת⁶. אמנם הרמב"ם לא פוסק כך, הרמב"ם פוסק שאם היה צום עשרה בטבת חל בשבת היינו דוחים את התענית למחר (הלכ' תעניות פ"ה ה"ה), וכן מפורש ברש"י (מגילה ה, א ד"ה אבל זמן), אבל לדעת האבודרהם, אם עשרה בטבת היה חל בשבת, היו צריכים להתענות בו בעצם יום השבת⁷.

וראים מזה את החומרה המיוחדת של עשרה בטבת, שהוא חמור בדבר זה עוד יותר מתשעה באב! [שתשעה באב שחל בשבת התענית נדחית, ואין מתענים בשבת]. וטעם חומרה זו הוא, כיון שביום זה התחיל המצור על ירושלים, שזהו תחילת החורבן, ולתחילת החורבן יש חומרה מיוחדת⁸.

"עוונות אבותינו החריבו נוה, וחטאתינו האריכו

קצו"

הרמב"ם אומר, "יש ששם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב" (רמב"ם הלכ' תעניות פ"ה ה"א). כלומר, איננו צמים על העבירות של אבותינו, אלא על העבירות שלנו, שהם כמו העבירות של אבותינו.

מנין לרמב"ם שמעשינו רעים כמעשה אבותינו? אולי אנו טובים וצדיקים מהם?

חושבני שהמקור לדברי הרמב"ם הוא בירושלמי שאומר, שכל דור שאין בית המקדש נבנה בימיו, מעלין עליו כאילו הוא החריבו (יר' יומא פ"א ה"א). ממילא, אם לא זכינו עדין לבנין בית המקדש, הרי זה כאילו אנו גרמנו לחורבנו. הרי שמעשינו אינם טובים ממעשי אבותינו, שאף הם החריבו את המקדש. אמנם לא מוכרח להיות שאנו חוטאים באותם חטאים שחטאו בהם אבותינו, אבל בסך הכל המצב הוא שאיננו יותר טובים מאבותינו. ולכן, "עוונות אבותינו החריבו נוה, וחטאתינו האריכו קצו" (סליחות לתפילת מוסף של יוה"כ אחרי אמירת סדר העבודה).

יהי רצון שבמהרה בימינו נזכה ש"צום הַרְבֵּיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הַעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוָה לְשִׁשּׁוֹן וְלְשִׁמְחָה וְלְמַעֲדִים טוֹבִים"⁹ (זכריה ח, ט), ויתקיים בנו "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה" (תענית ל, ב), במהרה בימינו, אמן!

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

נבוכדנצר, אז נפרעו למצרים הנותרות מן הגזירה שלא יצאו אל הפועל⁴ (ע"י רש"י יחזקאל כט, יא-יב), אבל בינתיים הגזרה מבוטלת, והכל מכחו של יעקב אבינו. אם יעקב היה מגיע למצרים בשלשלאות - לא היה נפגש עם פרעה, ולא היה מברכו. רק מפני שהגיע כאיש נכבד, כאביו של יוסף - נפגש עם פרעה, בירך אותו, ונדחה הרעב לדור אחר.

זהו לקח חשוב לפרעה. אם פרעה היה לומד את הלקח הזה כראוי, היה יכול להתגבר על עשר המכות. היה עושה תשובה, וחוסך לעצמו את כל המכות. אבל הוא לא יישם את הלקח שה' מראה לו ע"י יוסף וע"י יעקב, שאפשר לעשות משהו גם אם יש גזירה, ואפשר גם לבטל גזירה. צדיק הרי יכול לבטל גזירה. הרבה פעמים צדיקים ביטלו גזירות. אברהם אבינו מנסה לבטל גזירה בסדום, ומצליח במידה מסוימת, [שהרי ה' היה מוכן לבטל את הגזירה, אם ימצאו שם עשרה צדיקים], לוט בצוער מצליח לבטל את הגזירה, או לדחות אותה עכ"פ (ע"י רש"י בראשית יט, כ-כא), משה רבינו כמה פעמים מבטל גזירות מעל כלל ישראל עם התפילות שלו, יש אפוא מה לעשות. אפשר לבטל גזירות. אמנם צריך להיות ראוי לזה, אבל מי שראוי לזה, יכול לבטל את גזירת ה'. צדיק גוזר והקב"ה מקיים (ע"י שבת נט, ב). אם הוא גוזר שיהיה טוב, הקב"ה מקיים.

צום עשרה בטבת - אפילו בשבת

בסוף השבוע יחול צום עשרה בטבת.

מה קרה בעשרה בטבת? - בעשרה בטבת התחיל המצור על ירושלים בבית ראשון, כפי שמספר הנביא יחזקאל: "וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר: בֶּן אָדָם, כְּתָב לְךָ אֶת שְׁם הַיּוֹם, אֶת עֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה, סִמָּן מִלְּךָ בְּכָל אֵל יְרוּשָׁלַם בְּעֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה" (יחזקאל כד, א-ב). לכן נקבע יום זה כתענית צבור לדורות.

לדעת האבודרהם, יש חומרה מיוחדת בתענית זו. האבודרהם כתב, שאם היה אפשר שעשרה בטבת יחול בשבת, (מה שלא יתכן לפי הלוח שלנו), היו מתענים בו אפילו בשבת, ולא היה ניתן לדחות את הצום ליום אחר. ולמד זאת מן הפסוק הנ"ל. שכיון שנאמר בתענית זו "בְּעֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה", כפי שנאמר ביום הכפורים (ויקרא כג, כה-ל), לכן כפי שתענית יוה"כ דוחה את השבת, כך גם תענית עשרה בטבת דוחה את השבת (אבודרהם - סדר תפלת התעניות. הביאו הב"י או"ח סי' תקנ"ג)⁵.

וביאר מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל (בחיידושו על הש"ס), שגדר הענין הוא, שאת שאר צומות תלה הכתוב בחודש, ולא ביום מסויים בחודש, כמו שנאמר: "צוֹם הַרְבֵּיעִי בְּיְעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְכו'". משמע, שהעיקר הוא שהצום יהיה בחודש הרביעי, ובחודש החמישי וכו', ולא כ"כ משנה באיזה יום בחודש יצומו. לעומת זאת, בעשרה בטבת הצום תלוי ביום, ולא רק בחודש, וכפי

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].
- הקשר בפרשת ויגש אלינו הרב שליט"א: "שבו שָׁבְרוּ לָנוּ מֵעַט אֲכָל" (בראשית מד, כה) ⇔ "וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם" (שם מז, יז). קשר נוסף: "וַיִּגֶשׁ אֵלָיו... וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי" (שם מד, יח) ⇔ "וַיִּבְאוּ אֵלָיו... וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא נִכְחַד מֵאֲדֹנָי" (שם מז, יח). קשר נוסף: "בִּי אֲדֹנָי, יְדָבָר נָא עִבְדְּךָ דָּבָר בְּאֲזְנֵי אֲדֹנָי... אֲדֹנָי שְׂאֵל... וַאֲמַר אֶל אֲדֹנָי" (שם מד, יח-כ) ⇔ "לֹא נִכְחַד מֵאֲדֹנָי, כִּי אִם תֵּם הַכֶּסֶף... אֶל אֲדֹנָי, לֹא נִשְׂאָר לִפְנֵי אֲדֹנָי... נִמְצָא חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנָי" (שם מז, יח-כה).
- קשר נוסף: "הֲיֵשׁ לָכֶם אֵב... יֵשׁ לָנוּ אֵב זָקֵן" (שם מד, יט-כ) ⇔ "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שם מז, כז). קשר נוסף: "וַיִּחְזֶה וַיִּשְׂבַּח אֶת אֱבֹרֵי נְמוֹת" (שם מד, כ-כב) ⇔ "לְמַה נְמוֹת... וְנִחְזֶה וְלֹא נְמוֹת" (שם מז, יט). קשר נוסף: "וַעֲתָה יֵשֶׁב נָא עִבְדְּךָ תַּחַת הַנְּעַר עֶבֶד לְאֲדֹנָי" (שם מד, לג) ⇔ "וְנִחְזֶה אֲנַחְנוּ וְאֲךָמֵנוּ עֲבָדִים לְפָרְעָה" (שם מז, יט).
2. התורה הרי מדגישה, כמה קשה היה לישראל במצרים מבחינה זו: "וַיִּגְרַר לֹא תִלְחָץ, וְאִתָּם יִדְעָתָם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הָיִיתָם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות כג, ט). וזה עוד אחר י"ז מה שעשה יוסף כדי שלא יוכלו לקרוא לאחיו "גולים"...
3. וה"חפץ חיים" כתב, דמה שציוה יוסף את המצרים למול היה "כדי להחליש את כח הטומאה [של מצרים], שיהיה ראוי אח"כ לבני ישראל לגור שם" ("שמירת הלשון" ח"ב פ"א).
4. ועי' ב"כלי יקר" (בראשית מא, ה), שהפיצול במנין שנות הרעב - שחלק מהן היו בימי פרעה וחלק בתקופה מאוחרת יותר - נרמז כבר בחלום פרעה.
5. הב"י הביא את דברי האבודרהם, וכתב: "לא ידעתי מנין לו זה". אך ה"אור שמח" הביא ראייה נאה לדברי האבודרהם מן הגמרא במס' עירובין (מ, ב): אמר רבה, כי הוינן בי רב הונא איבעיא לן, בר בי רב דיתיב בתעניתא במעלי שבתא מהו לאשלומי, [תלמיד חכם היושב בתענית בערב שבת, האם צריך להשלים תעניתו עד הערב]. למה נסתפקו דוקא על מקרה של "בר בי רב" המתענה תענית יחיד, ולא נסתפקו על תענית צבור שחלה בערב שבת? אמנם י"ז בתמוז ותשעה באב וצום גדליה לעולם אינם חלים לפי החשבון בער"ש, אבל עשרה בטבת הרי כן יכול לחול בער"ש, וא"כ יש להסתפק בזה בתענית צבור של עשרה בטבת. אלא מוכח מכאן, שעל עשרה בטבת אין מקום להסתפק, כיון שאפילו אם היה חל בשבת היה דוחה אותו, כ"ש שחייב להשלים התענית כשחל בערב שבת ("אור שמח" פ"ה מהלכ' תעניות ה"ו).
6. אכן הדברים צריכים ביאור, שהרי גם על צום עשרה בטבת נאמר באותו פסוק "צום העשירי", הרי שגם אותו תלה הכתוב בחודש כמו את שאר התעניות. ואת"ל שכוונת הפסוק היא לחודש העשירי שבו ישנו צום הקבוע ליום מסויים, א"כ גבי שאר התעניות נימא הכי, כגון ש"צום הרביעי" הכוונה היא לחודש הרביעי שבו ישנו צום הקבוע ליום אחד מסויים. ואם גבי שאר התעניות מפרשין דמדלתאן הכתוב בחודש חיובן תלוי בחודש ולא ביום, א"כ גם גבי צום העשירי נימא הכי, דהפסוק תלאו בחודש ולא ביום מסויים.
- וצ"ל דבאמת כל הנלמד מהפסוק "כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי" הוא דין בחודש, מדלתאן הכתוב בחודש ולא ביום מסויים. אמנם גבי עשרה בטבת ילפינן מדכתיב ביה "בעצם היום הזה", דאיכא דין נוסף, שישנו חיוב מיוחד גם על יום עשרה בטבת. ונמצא דבצום עשרה טבת תרי דיני איתנייהו ביה: (א) דין ביום עשרה בטבת להתענות בו, (ב) דין בחודש טבת להתענות בו. ונפ"מ רבתא איכא במה שהוא גם דין בחודש. דאם היה חיובו רק ביום עשרה בטבת, א"כ מי שהיה אנוס באותו היום מלהתענות בו, או מי שלא היה בר חיובא, וכגון שנעשה בר מצוה בעשרים בטבת, לא היה צריך להתענות ביום אחר, כי חיוב התענית הוא ביום עשרה בטבת דוקא, ועבר זמנו בטל חיובו, וכמו שמי שהיה אנוס ביוה"כ אינו מתענה אחרי כן. אבל השתא דנתחדש גם דין בחודש הנלמד מדכתיב "צום העשירי", מי שהיה אנוס ביום עשרה בטבת וסר אונסו באמצע החודש, או קטן שהגדיל אחרי עשרה בטבת, אית ליה חיוב להתענות באחד מימי חודש טבת מצד החיוב הנזכר בקרא ד"צום העשירי", שהוא חיוב להתענות באחד מימי החודש העשירי. ובחיוב החודש לבד ודאי לא סגי, כי מצד חיוב החודש רשאי היה מדברי קבלה להתענות לכתחילה מתי שירצה, ואין יום מסויים, [וכמו בשאר התעניות שחיובם הוא בחודש, ורשאי (מדברי קבלה) להתענות באיזה יום שירצה מימי החודש], ואילו גבי הצום דטבת נתחדש חיוב מדברי קבלה להתענות ביום המסויים של עשרה בטבת, [ואפילו חל בשבת כדברי האבודרהם].
7. ועי' אור שמח (פ"ה מהלכ' תעניות ה"ו) שביאור, איך יתכן שחיוב תענית מדרבנן ידחה איסור תענית בשבת שהוא מן התורה.
8. וכן מצינו בצום תשעה באב, שרבי יוחנן אמר עליו: "אלמלי הייתי באותו הדור, לא קבעתיו אלא בעשירי, מפני שרובו של היכל בו נשרף" (תענית כט, א), שבתשיעי לעת ערב הציתו בו את האור, ורובו נשרף בעשירי. והקשו בגמרא, א"כ למה באמת נקבע הצום לתשיעי ולא לעשירי? ותירצו - אתחלתא דפורענותא עדיפא (שם). והיינו, דעיקר האבלות צריכה להיות על ההתחלה. ולפי זה יש לומר, שזוהי הסיבה לחומרת צום עשרה בטבת, שראוי לדחות את השבת יותר משאר הצומות, לפי שזה היום היה אתחלתא דפורענותא, שבו סמך מלך בבל וצר על ירושלים ("בני יששכר" מאמרי חדשי כסלו טבת, מאמר י"ד אות ד'; שו"ת שואל ומשיב ח"ג סי' קע"ט ד"ה והנה ראיתי).
9. והטעם שד' ימי התעניות עתידים להיות ימי ששון ושמחה ומועדים טובים, הגם שלא אירעה בהן שום ישועה ושום דבר משמח, יש מבארים על פי דברי הרמב"ם שהובא כאן בשיחה, שכתב: "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב" (רמב"ם הלכ' תעניות פ"ה ה"א), וכתב עוד, "מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו, יִדְעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן וכו', וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם" (שם פ"א ה"ב). נמצא, שלאחר שבאה הישועה, יש מקום לשמוח בימי התעניות, שהרי הם היו הגורם להסיר מעלינו הצרה.
- ויש שתירצו בדרך דומה לזה, שהרי אמרו חז"ל "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים - אינו רואה בשמחתה" (תענית ל, ב). ולפ"ז נמצא, שההתאבלות על ירושלים היא גופא סיבה לראות בשמחתה, וא"כ למפרע יתברר שהצומות היו סיבה לנו לראות בשמחת ירושלים, וא"כ למפרע נמצא שהם ימים טובים, שהרי הם היו הגורם שנזכה לראות בשמחת ירושלים.